

HUKUK İLMİNDE ANLAM SORUNU **

Prof. Dr. Karl Larenz ***

Çev: Dr. Hasan Pulaşlı ***

Hemen hemen her ilmi hukuk eserinde ve bir çok mahkeme kararlarının gerekçelerinde, yasanın veya belirli bir kuralın «anlam ve amacından» bu veya şu hususun çıktığı yahut bir norm «anlamına uygun olarak» bunu veya şunu ifade ediyor tarzında basma kalıp bir atfın dönüp dolaştığını görürüz. Bir hukuki normun «anlam ve amacı» ile ne kastediliyor; eğer bu tarzda gerekçelendirilirse, hangi söylenmemiş önşartlar her sefer vücuda getirilebilir, ikisi bir arada nasıl bağdaşabilir?

«Anlam veya manadan» söz edildiğinde, bununla ne kastedildiği sorusu, teorik ilmin hatta aslında insana has doğal anlayışın bir temel sorunudur. Ancak böyle bir soruya kesin verilecek bir cevap değilde, aksine şekli olarak hazırlanmış bir cevap beklenilmelidir. Fakat bu hususda bize çok az yardımcı olacaktır; eğer biz «anlamın temel kavramı kadar, aynı şekilde bu temel kavrama sıkıca bağlı olan mananın da değişik tarzlarda kullanıldığını öğrenir isek» (1). Biz burada bu kavramın (bugünkü) hukuk ilmindeki kullanımını araştıracağız. Yani burada bu ilmin bizzat kendi faaliyetinin sorulması ve aynı zamanda bu sorulara nasıl cevap verilebileceğinin araştırılması söz konusudur. Bu sınırlı bir sorunun ortaya konulması ve bu münasebetle de sadece sınırlı ancak daha geniş —takriben genel yorum sanatı— çerçevesi içinde tartışılabilen cevaplara götürülebilecektir. Onun için aşağıdaki düşünceler aynı zamanda münferit bir ilmin sınırlarını aşan temel sorunlar üzerindeki bir incelemeye yardımcı olacaktır. Böyle bir makale «anamlı tarzda» Franz Wieacker'den baş-

** Bu makale Prof. Dr. Karl Larenz tarafından «Festschrift für Franz Wieacker zum 70. Geburtstag 1978, Verlag Vandenhoeck u. Ruprecht, 34 Göttingen»de yayımlanmıştır.

*** Prof. Dr. Karl Larenz; Münih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi. Bu çeviri Prof. Dr. Karl Larenz'in Dr. Hasan Pulaşlı'ya 23.4.1981 tarihli cevabi mektubuyla verdiği izin üzerine hazırlanmıştır.

. Dr. Hasan Pulaşlı, Bursa İ.T.İ. Akademisi İktisat Fakültesinde öğretim görevlisi.

(1) Pannenber; Wissenschaftstheorie und Theologie, 1973, s. 206 vd.

ka kime ithaf edilebilirki, zira ilmi aşan bir inceleme O'na bir hayat unsuru teşkil eder.

«Anlama göre» soru önce karşımıza beyanlara ilişkin olarak çıkmaktadır. Ben «beyan» kavramından bir cümleyi—veya cümlelerin bütününi anlarım ki bunlarda (bu böyledir gibi) bir belirlemenin genel anlamını haizdirler. Bu yüzden beyanlar «doğru» veya «yanlış» olarak bir kıstasa tabidirler; bu da prensip olarak en azından onların doğruluğunu veya yanlışlığı ortaya çıkarabilir. Bir beyanın (özel) anlamı, onunla ne ifade ediliyorsa, yani sözle ifade edilip bir başkasına duyurulup bildiriliyorsa odur (2). Bu aynı şekilde genel bir anlaşma vasıtası olan konuşma ile de olur. Gerçeklere ilişkin beyanlarda kaide-ten bir konu; bir durum veya bir olay dile getirilir, kısaca biz buna bir hal ve keyfiyet deriz ki bu da, kelimeler ve kelime bağları ile meydana gelen cümleler şeklinde dile getirilir. «Kelimeler» muayyen bir konuşma dilinde belirli «anlamı» bu-onun anlamını bilen kimse için-ister bir konuyla ister bir vasıfla veya isterse bir faaliyetle ilgili olsun, kendi karakter vasfı içinde biraz başka bir şeyi imâ eden şeyin içerisinde mündemiçtirler. Sadece kelimeler değil, kelime bağlantıları da, bir kelimenin cümle içindeki yerini ve anlamını birlikte düzenlerler. Bütün bunlardan bir cümlenin anlamından, bir beyanın anlamını çıkarıyoruz.

Bununla beraber bir cümlenin anlamı daha çok kendisinden, yani genel kelime anlamından değil, bilâkis daha çok onunla bağlantılı olarak ona refakat eden hal ve durumlardan çıkar. Bir kimse pencereden dışarı bakıp «yağmur yağıyor» derse; kim o odada bulunuyorsa, o kimsenin «burada ve şimdi yağmur yağıyor» demek istediğini anlarız. Bu sözler bir oyunun provası esnasında rol icabı konuşan bir aktöre ait olsa idi, o zaman anlam yukarıdakinin aynı olamaz idi. Bir kimse bir gayrimenkulün giriş kapısında asılı bulunan levhada «satılık» kelimesini okusa; bu levha ilgisiz bir yerde dursa idi, herhalde «satılık» kelimesinden anlamlı bir ifade çıkmaz idi. O halde, bu levhanın bulunduğu yerle bağlantılı olarak herkesce ancak o zaman, o taşınmaz sahibinin o yarı satılmak istediği anlaşılır. Böylece bir kimse kelimelerin genel anlamını günlük konuşma dilinde bilse de, böyle ifadelerin anlamını sadece bu manadan değil, bilâkis herşeyden evvel ifadeyle bağlantılı olan, adeta ona bir «ilgi çerçevesi» teşkil eden hal ve durumlardan çıktığını anlar.

Biz böylece muayyen bir konuşma dilinde bir kelimenin genel anlamını—örneğin «satılık» kelimesinin anlamını—somut bir ifadenin içinde rol oynayan kelimenin («bu taşınmaz satılıktır») anlamından ayırıyoruz. Gerçi bu anlam bir diğerinden çıkabilirse de, bu daha çok hal ve durumla bağlantılı olan «ilgi çerçevesi» teşkil eden şeylerden çıkar. Genellikle, beyanları ihtiva eden,

(2) Karş. hemen hemen aynı fikirde Ullmann, Semantik, 1973, s. 71, beyanlara böyle olarakta Heidegger, Sein und Zeit, 11. Aufl. 1967, s. 154 ff.

şimdiye kadar verilen örneklerdeki gibi izole edilmemiş, aksine bir sözle, konuşmayla veya yazılmış bir parça ile ilgili olan cümlelerle karşılaştığımızda; burada söz, konuşma veya kelimeler ve cümlelerden tertip edilmiş ve ona bağlanan neticelerden müteşekkil bütün metin, yani «metnin muhtevası» ilgi çerçevesi» teşkil ederler. Bunlarda daha bir kaç açıklamayı gerektirmektedirler.

Bir kimsenin bir radyoyu açtığını ve kendisine yabancı olan bir piyese ait bir kaç cümleyi duyduğunu farzedelim. Bu dinleyicinin kelimeleri, onların anlamlarını ve münferit cümlelerinde anlamlarını anladığı halde, ona olaydaki insicam, bu piyeste rol oynayan ve konuşan şahıslar gizli kalmaktadır; böylece o dinleyici, dinlediği yer ile piyesin bütün ilişkisindeki anlamı en iyi olan cümlelerin anlamını ve bunların piyes içindeki tüm ilişkisini anlayamaz. Çünkü o dinleyiciye tüm metnin muhtevası gizli kaldığı için, onun anlamını bilemeyecektir. Bu örnekte gösteriyor ki, bir cümlelerin anlamı, piyesteki bir parçada da olduğu gibi, tüm anlamın bir parçasıdır ve böylece ancak bütünü anlamını adeta yaşayan kimse tarafından tam olarak anlaşılabilir. Bu, «bütünü anlamı» dinleyiciye veya okuyucuya tekrar sadece münferit cümlelerin veya onların özel anlamını ifşa ettiği için, burada tanınmış «yorum dairesinin» kökü ve bunun neticesi olarak da anlama sürecinin bir doğru çizgi olmadığı, aksine —tüm anlamın ve anlam elementlerinin— böyle karşılıklı bir aydınlatmasıdır. Bu hususa burada daha fazla değinmeğe gerek yoktur (3).

Bir anlam rabitasının metnin muhtevası içindeki her cümlesinin anlamı, bir dramın, bir anlatımın, bir ilmi eserin veya başka bir literatür eserinin muhtevasında olduğu gibi, adeta akıp giden bir bütünü anlam tarafından birlikte açıklanıyorsa, hernekadar bu bir taraftan ancak bütün cümleler vasıtasıyla ifade edilip ve bununla bildirilirse de, bütünü anlamının ne olduğu ve böylece önce münferit cümlelerin (tam) anlamı içinden çıkarılan anlam ilişkisinin nasıl böyle kurulduğu sorulup araştırılır. Bu bir bütünü söz konusu olduğu sadece bir konu olabileceği gibi, hakkında bilgi verilen bir eylem akışının, muayyen bir meselenin veya açıklanması gereken bir durumu aydınlatan bir fikir silsilesi birliği de olabilir. Özel olarak ilmi çalışmalarla ilgili bir durumun söz konusu olduğu soruya herhalde önemli bir anlam tereddüt eder. Böylece bir fikir silsilesini üttihâz eden bir soruyu ancak onu anlayan kimse, ona verilebilecek cevapları yerinde ve anlamı içinde doğru anlayabilir (4).

-
- (3) Hukuk ilmindeki «yorum dairesinin» anlamı için bak. Betti, Allgemeine Auslegungslehre als Methodik der Geisteswissenschaften, 1967, s. 219 ff. 613 ff; Larenz, K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft, 3. Aufl. 1975, s. 183 ff; yeni olarak Filkenscher, Methoden des Rechts Bd. IV, 1977, s.194 ff.
- (4) «Yorumsal olgu» sorusunun anlamı için bak. Gedamar, Wahrheit und Methode, 3. Aufl. 1972, s. 351 ff.

Simdiye kadarki söylenenlerden ilk neticeyi çıkarırsak, «anlam» aşikâr bir şeydir; ancak bu, kelime bağlantıları ve cümleler gibi, ne kelimelere ne de başka bir konuşma kalıbına yapışıp kalmaz. Gerçi «anlamın» bizzat kendisi bir şefi ifade edebilirdi, ancak bu sadece bir konuşmada kullanılan belirli cümlelere ve kelimelere tereddüp eden manâ vasıtasıyla olmaz. (Bundan kesin olarak tesbit edilmiş, değiştirilmez manâyı değil, aksine çeşitli değişikliklere izin veren ve ayrıca zaman içinde değişiklik arzeden bir şey anlaşılmalıdır; ancak bundan —bir hukukçunun devamlı meşgul olduğu hal ve keyfiyeti— tamamen sarfınazar ediyorum.) Daha ziyade «anlam» kaide denince önce bir «ilgi çerçevesinin» yardımıyla veya onun diğer bir anlam ilişkisine eklenmesiyle ortaya çıkar. Böylece müferrit cümlelerin «anlamı», kendisini aşmış diğer bir akıcı anlam ilişkisini gösterir ki, bunu da bize «metnin muhtevası» temin eder. Bu diğer anlam ilişkisi de kaide olarak kendi içinden değil, aksine yeniden diğer bir anlam ilişkisi çerçevesi içinde tam olarak anlaşılması gerektir. Bu anlama faaliyetinin böyle müşkül ve gerçekte hiçbir zaman bir sonuca varamadığı için, biz diğer anlam ilişkisine ait soruyu herhangi bir noktada değil —daima günlük hayatta meydana geldiği gibi— burada kestirip atıyoruz.

Nihayet, içinde aşağıdaki tartışmaların döneceği ve sadece sınırlarının önceden belirlenmesi gereken bu ön açıklamalarda sonra, özellikle hukuk ilmini oluşturan beyanlara yöneliyorum. Bunlar büyük bir kısım olarak, bir zaman ve mekân içinde verilmiş, ampirik olarak tekrar tahkik edilebilen durumlara ilişkin beyanlar değil, aksine mer'iyete ve muhteviyata, yani aynı zamanda hukuk kurallarının ve kuralların bütününe «anlamına» ilişkin beyanlardır. «Anlam» neyi ifade ediyor sorusuna gelince; bu artık yalnız beyanlara değil, bilâkis bundan başka beyanların, konusuna, anlamına —hatta manâlı olarak anlaşılabilir— beyanda bir şeyler ifade eden beyanlara istinat eder.

Hukuk kuralları cümlelerin konuşma şekline haizdirler ve bu münasebetle de dolaylıdır. Gerçekte bunlar bir durumu tesbit eden beyan cümleleri değil, aksine bir «hukuki neticeyi» mer'iyete koyan düzenleyici cümlelerdir (5). Birçokları bu cümlelerin içinde daima emirleri görürler; mamafih yalnız emredilen değil, aksine kendileri tarafından hepsi emir normlarına irca ettirilemeyen garanti ve yetki tesis eden hukuk normlarıdır (6). Beyan cümleleri,

(5) Emirkipleri üzere, emir ile beyanların ayrılması - kanımca bu Kutschera tarafından yanlış şekilde «Norm cümleleri» olarak belirtiliyor. Karş. V. Kutschera, Einführung in die Logik der Normen, Werte und Entscheidungen 1973, s. 11 ff.

(6) Zum Rechtssatz als Bestimmungssatz und zur Kritik der Imperativen-theorie, Larenz, K. in der Festschrift für Engisch, 1969, s. 150 und, Larenz K. Methodenlehre, s. 235 ff.

isabetli olabilen veya olmayabilen iddiaları sunarlar. Örneğin; «akitlerin ifası gerekir» hukuki kuralı, akitlerin daima ifa edilmesini ileri sürmüyor. Bunun aksine bir iddia açık olarak yanlış olur idi. Böylece hukuk kuralları akitleri ifasının gerekeceği ileri sürerken, bunun isabetli bir fikrin izharı olabildiğini değil, aksine haklı olarak mer'i olabildiğini talep ederler. Hukuk kurallarının «mer'i olması» demek, onların yöneldiği herşeyde yine onların emsal olmasından başka bir şey değildir. Bu hususlar —gerçekten başka türlü hareket eden kimse için geçerli olarak— hukuki kaidelerin geçerliliğini gerektirirler. Bunlar içinde, diğer başka hukuki kurallara göre başka hukuki sonuçların ortaya çıkması gerekir ki, bunda burada takip edilmesine gerek yoktur. Bir hukuki cümle örneğin şöyle bir beyan cümlesinin konuşma şekline bürünmek suretiyle de sona ermez; Alman Medeni Yasasının «Reşit olma, 18 yaşın tam ikmal edilmesi ile başlar» kuralı, bu kuraldan bağımsız olarak mutaden vukuu bulan bir hadiseyi tesbit etmeyip, aksine, yasa reşit olmanın statüsüne bağlanan ve de o andan itibaren sadece 18 yaşını ikmal eden herkes için hukuki sonuçları düzenlemektedirler. Beyan, mer'i bir hukuki düzenlemeyi içeren bir cümleden ayırmak gerekir. Çünkü beyan mer'i olan bir kurala istinat etmeyi tazammun ederken, bir düzenleyici cümlede bir hukuki mevzuat içinde geçerli olan bir hukuki kural dile getirilir.

Mamafih bir hukukçu, sadece hukuki kurallara ait beyanlarda bulunmakla kalmaz, ayrıca —ve en son olarak yargıç— somut olarak yapılması gereken şeyi de ifade eder. Örneğin, kim bir şey satın alırsa, satıcıya üzerinde anlaşıl-mış satış bedelini ödemesi gerektiğini söylesem, bu hukuki kurala ilişkin bir ifadedir. Fakat, muayyen bir X kişi, satış bedeli olan 100 Alman Markını Y'ye ödemesi gerekir desem, bu yapılması gereken somut bir şeydir. Somut yapılması gereken şeylere ilişkin beyanlar, mer'i bir hukuk kuralına veya icabı halde, yan yana tatbik edilebilen bir kaçına irca edilebilirse de, sadece o zaman bu beyanlar «doğru», yani mer'i hukuk içinde tesis edilmiş olurlar ki, bu da en azından kara avrupa hukukçularının (7) kanaatidir. Bu kanaat, adaletin ilk emri olan, benzer durumlarda aynı ölçünün geçerli olması ilkesine dayanır. Fakat burada «benzer durumların nelerden ibaret olduğu meselesine değinmeye gerek yoktur. Sadece kural teşkilini gerektiren bu temel talebi tanıyan bi hakkın valığı yeterlidir. Buraya eklenecek bir hususda, şimdiki za-

(7) Bu kanaat muhtemelen anglo-sakson hukuki düşüncesine de temel teşkil ederse de, ki bu bir kural değildir—en azından doğrudan doğruya kanundan değil, aksine «emsal kararlardan» çıkarılır. Karş. Fikentscher, Methoden des Rechts Bd. II, 1975, s. 81 ff. 143 ff.

manın oldukça karmaşık hayat şartlarında önemi olan hukuki kural etkisinin hafifletilmesidir (8). Çok defa bir kuralın veya kuralların bütünüdür arkasında duran karmaşık düşünceler, eğer elde hukuki kural «var» ise her yeni durumda tekrar düzenlenmesine ihtiyaç yoktur. Doğrusu bu etki, birçoklarının inancına rağmen, daha da sınırlıdır. Çünkü hakikati halde böyle basit olarak bir ölçü aleti metrenin insanın elinde olduğu gibi bir hukuki kurala «sahip» olunamaz ve hiç bir «durum» her hususta diğer bir duruma benzemez. Ancak hukuki kuralın unsurları ve onlara göre hüküm verilecek hadise «az veya çok» birbirini tamamlarlar. Her zaman sorun olan bu husus; böyle bir hukuki hadise, hukuki kuralın «kastettiği» olup olmadığıdır. Bununla tamamen sorun olmadığı enderdir. Çünkü bir hukuki kural ne «kastetmiyorsa», onun en uygun anlamı ne ise ve bununla onun somut bir olaya tatbik kabiliyeti, bir beyanın anlamı kadar öz de olsa, sadece kullanılan kelimelerin manasından çıkar. Eğer kural daha henüz kanuni bir kural niteliğinde değilse, yani kelimelerden müteşekkil kesin bir metin haline bürünmemişse, aksine bir «case Law» da olduğu gibi, bir «benzer olay»la ilgili bir emsal kararı gerektiren sebeplerden veya yargıcın hukukten korunmaya layık mal varlığı veya hukuki menfaatlerin karşılıklı değerlendirmesinden çıkardığı genel tarzdaki mülahazalardan ve önceden bulunmuş, ona uygun kelimelerle tesbit edilmiş olması gerekiyorsa, işte o zaman kelime manasına başvurmak başarısızlığa uğrayacaktır.

Basitliği dolayısıyla daha evvelce kelimelerle tesbit edilmiş olan kurallarda kuralım. Çünkü onlar böyle yasada duruyorlardı. Hukuki kuralların buldukları yasanın genel veyahut da özel konuşma kullanımından çıkarılabilecek kelime anlamı, onların «anlamının» tesbitine yalnızca kafi gelmeyeceği her hukukçunun malumdur. Ancak bu «anlam» nedir, biz onu nerede bulabiliriz? Beyan cümleleri ile her halükârda müşterek vasıflara haiz olan kelimeler ve cümlelerle ifade edilmiş sözlü beyanlar olan hukuki kurallar genel olarak belirli bir muhteva içinde bu olduklarından dolayı, biz ilgi çerçevesi ve beyan cümlelerinin muhtevaya bağımlılığı hususunda yukarıda ne söyledi isek, bütün bunları kelimelerle tesbit edilmiş düzenleyici hukuk kurallarına da teşmil edebiliriz.

Bir hukuksal kuralın «muhtevası», kuralın düzenlediği sahadır ve o kuralda bu sahanın sınırları içinde belirli bir fonksiyon icra eder. Erginliğin başlamasıyla ilgili cümle, önce hukuki işlem ehliyeti, hukuki kural sahasının bilinmesi ile anlaşılır. Böyle bir kural olmasaydı «erginlik» boş bir sözden ibaret olurdu.

(8) Bu husus kanımca Luhmann tarafından aşırı değerlendiriliyor. Bak. Rechtssoziologie, 1972, Bd. II, s. 227 ff. Böylece Luhmann'ın amaççı yorumu (karş. s.228) ve ilmi hukuk değerlendirmesini açıkça reddetmesi buna bağlıdır.

Hukukî işlem ehliyeti kuralı anlamını esasen önce akit serbestisi prensibindeki eylemde bulunma imkânıyla kazanır. Bu hukukî işlem ehliyeti kuralı, «sınırlı işlem ehliyeti» kuralında ekliyelim buraya, kimin akit serbestisinin kapsamı içinde hukukî bir eylemde bulunabileceği sorusuna cevap verir. Aslında sorulması gerekende, kimin ne zaman «ergin» olacağı sorusudur; işte bu husus sadece bu kural ve bu kapsam içinde anlam kazanır.

Kanunumuzun «sınırlı (mahdud) ehliyetsiz-in hukukî muamele yapma imkânları hususunda koyduğu kural, sözkonusu düzenlenen sahanın kısmî bir parçası olup ve bu düzenleyici sahada bu husustaki ön şartları, imkânları ve akit serbestisi prensibinin sınırlarını içermektedir. Daha dar olarak düzenlenmiş saha bir çok kuralları ihtiva eder ve bu kuralların da daha tafsilâtlı muhtevası ve birbirleri arasındaki ilişkileri keyfî ve tesadüfî olarak gözüktüğü müddetçe, yani onlara esas olan çeşitli düzenleme amaçları gözden uzak tutulduğu müddetçe anlaşılmasız olarak kalırlar. Sınırlı ehliyetsizler, bilhassa küçüklerin, zihnî gelişmeleri ve hayat tecrübelerine göre, hukukî muameleler vasıtasıyla borç altına girmesi veya kendilerini borç altına sokacak tasarrufî muamelelerin neticelerine daha henüz vakıf olmadıkları için, kendi kendilerine verebilecekleri zararlardan korumak gerekir. Fakat diğer taraftan onları kendi kendine hareket imkânından, amacı aşan daha geniş kapsamdan mahrum etmemek gerekir. Buradan çıkan ilk temel kaide şudur; onlar yalnızca kendisine menfaat sağlayan hukukî muameleleri bağımsız olarak yapabilmesine karşın, diğer bütün muameleleri, ancak kanunî temsilcisinin muvafakati halinde hukukî geçerli olarak yapabilirler. Burada muvafakatın gerekliliği hususundaki karar, kanunî temsilcilerin tasarruflarına bırakılmıştır, böylece sınırlı ehliyetsizlerin hukukî muamelelere katılmaları tam olarak ellerinden alınmamıştır. Önceden verilen genel anlamdaki bir izin ile —küçüklerin bizzat kendileri tarafından yapabilecekleri muayyen tarzdaki hukukî işlemler için— bunlara özel bir hareket sahası bırakılabilir. Kanunî temsilcilerin sınırlı ehliyetsizlere, bir çok işlemler arasından önceden henüz tesbit edilmemiş münferit işlemler için izin bahsetme imkânı ve bu muamelelerin icrası, sınırlı ehliyetsizler için zararsız, hatta şayanı arzu olarak telakki edilmesi, bu husustaki kanunî kuralın kelime anlamından değil, aksine bir yorum neticesinde ortaya çıkar. Bu yasal kuralların açıkça sınırlı ehliyetsizleri koruma amacını aşacak bir kapsam içinde hukukî işlemlere katılmalarını önlemek istemediği ve «genel» anlamdaki bir iznin verilmesine, bundan kaçınılması edilmesi veya geri alınmasına ilişkin kararlarında daima kanunî temsilcilerde bulunduğu hususları bu yorumun yerinde ve haklı olduğunu gösterir. Yorumu göre, «genel» anlamdaki bir iznin de verilebileceği hususu, yasal düzenlemenin amacı çerçevesi içinde bulunur.

Sınırlı ehliyetsizin, hukukî eylem imkânları hususundaki kurallarda biraz

daha duralım. Bir sınırlı ehliyetsiz, kanuni temsilcisinin gerekli izni olmaksızın bir sözleşme yapsa —yani bu, sınırlı ehliyetsize «sadece hukuki yararlar» getirmeyen bir sözleşmedir— bu sözleşme, ancak kanuni temsilcinin daha sonra onu onaylamasıyla hukuki etkinlik kaanabilir. Bu kural açıkça, bir sınırlı ehliyetsizin kanuni temsilcisinin gerekli rızası olmaksızın akdettiği sözleşmeden doğan hukuki çıkarların, kanuni temsilcisinin onaylamasıyla, yine onda kalması amacını gütmektedir, ancak burada, kanuni temsilcinin hukuki çıkarlarını o akitle gelecek olan yükümlülüklerden daha ağır başına inanması gerekir. Bu da böylece sınırlı ehliyetsizin yararına hizmet edecektir. Fakat sözkonusu sözleşmenin daha sonra hukukten geçerli (veya tamamen geçersiz) olabileceği hali, karşı taraf için önemli derecede bir mahzuru ifade eder. Ancak bu mahzurları sınırlamak için, yasa karşı tarafa, kanuni temsilciye yöneltilmiş bir beyanla, ondan belirli bir zaman içinde sözkonusu sözleşmeye bir açıklık kazandırması için bir açıklama yapmasını, aksi halde kendisinin sözkonusu sözleşmeden döneceği hususunda imkânları tanımıştır. Bununla beraber sınırlı ehliyetsizin kanuni temsilcisinin gerekli izni olmaksızın yaptığı tek taraflı bir hukuki işlemde —örneğin feshi hbar beyanında olduğu gibi— sonrada verilecek bir icazete gerek yoktur. Çünkü burada karşı tarafın ne olduğu hemen bilmesi önemlidir. Bununla kanun (derhalki, veya iki taraflı sözleşmelerde en azından gelecekteki hukuki açıklık bakımından) karşı akit tarafında çıkarlarını nazarı itibara almış oluyor; ancak küçükler için sözkonusu olan ölçüdeki kadar değil.

Bir kuralı, kendi muhtevasının anlam ilişkisi içinde anlayabilmek, onu bu hukuki düzenlemede veya kısmi düzenlemede tamamen esas alınan yasanın amacına tatbik ve teşmil etmekle olur. Münferit kuralların anlamı, onları aşan anlam ilişkisiyle birlikte tasrih edilir. Yasanın «amaçlarından» şunun için söz ediyorum, çünkü burada açıkça amaçlar, arzu edilen hukuki etkiler ve hem de bu amaçların birbiri altında sıralanan ilişki silseseli ve onların kombinezonları sözkonusudur. Nihayet burada başlangıçta söz edilen bir kuralın «anlam ve amacının» devamlı sözkonusu olan veçhesinin anlamı aydınlığa kavuşmuş oluyordur. Bu şunu ifade ediyor; —kanun koyucu tarafından düşünülmüş olan veya ölçü olarak telakki edilebilecek şey hakkında henüz bir şey söylenmemiş olsun— eğer biz onu hukuki düzenlemenin anlam ilişkisi ve kural amacı, onun ilişki silseseli ve nihayet onun o günkü «ağırlığı» içinde anlayabilirsek, işte o zaman bir kuralın anlamı hakkında tam bir karara varabiliriz. Bir «amaç belirleyici» yorumun haklılığı ve lüzumluluğu bu hususlar üzerinde tesis edilir.

Bir hukuki düzenlemenin amaçlarının neler olduğu ve bunların birbirleri ile olan ilişkileri, bir çok hadiselerde tatbik edilen kuralın, yani bizzat muh-

tevanın bütününden de çıkartılabilir; ancak burada bir kuralın «ihtiyari» olmadığını, aksine görülebilir, belirli amaçları takip ettiğini kabul etmekte şarttır. Bir hukuki düzenlemenin anlam ilişkisinden, muayyen bir ifade tesiri olan münferit bir kuralın anlamına gidilip bir netice çıkarılırsa, o zaman «yorum daire»sinin basit bir tatbiki sözkonusu olur. Fakat her zamanda bir hukuki düzenlemenin amacı bu tarzda yalnız kendisinden çıkartılamaz. İşte o zaman başka bir «ilgi çerçevesine» ihtiyaç duyulur. Bu da, örneğin kuralın çıkış hallerinden, kanun koyucunun o kuralı koyarken gözönünde tuttuğu durumdan ve başka bir hukuki kuralların ilişkilerinden de ortaya çıkar; ancak bu sonuncunun sözkonusu olabilmesi için kesin bir «anlamı», «temel bir düşünceyi» veya belirli bir «prensipli» izhar ettirmesi gerekir. (Tam veya sınırlı hukuki işlem ehliyetine taalluk eden bütün kurallar en sonunda, bir hukuki düzenlemenin çeşitli hususlarda hukuki bir imkân olarak gerekli gördüğü «akit serbestisi fiiline» işaret ederler. Burada, bizim yukarıda bir işaret olarak karakterize ettiğimiz, her anlamın kendisini aşır, başka bir anlam ilişkilerine kadar uzanan bir hadise, bir olgu sözkonusudur.

Anlama ve bir kuralın tesir sahasına veya kuralların birbirleri arasındaki ilişkilere taalluk eden beyanlar, çok defa muntazam olarak bir yargı kararının gerekçesi hususunda veya bir kuralın somut bir olaya tatbik edilebilmesi bakımından da yapılmaktadır. Daha evvelce de söylediğimiz gibi, hiç bir olay her hussuta diğer bir olayın aynası olamaz. Şimdi eğer kanun böyle bir olaya aynı hukuki neticeyi bağlıyorsa, işte o zaman her yeni olay, bunun yasanın kasteddiği tarzda bir olay olup olmadığı sorusuna bir vesilen teşkil eder. Bu soruya cevap verebilmek için, sadece kelime anlamından hiç bir zaman tam olarak çıkarılamayacak kural anlamına değil, daha çok anlam ilişkisine, kuralın amacına, yani bizim «hukuki düzenleme amacı» olarak belirttiğimiz hususlara istinat edebilmesi gerekir. Bu mülahazalar, bu kural tam elmizde bulunan tarzdaki bir olaylara tatbik edilir (veya edilmez) neticesine götürürse, o zaman bu sözkonusu olayı bir karara bağlaması gereken yargı için bir karar yardımcı unsuru anlamına gelmez, aksine özel anlamın ve anlam sınırının ve aynı zamanda da sözkonusu kuralın tatbik sahasının daha geniş bir açıklaması anlamını taşır. İşte burada bizim mâr'i hukuk bilginimizin ufkunun genişlemesi yatar. Ancak böyle bilgilerin doğruluğunu şüpheyeye düşüren elde bir vesile varsa, bunların tekrardan gözden geçirilmeye tabi olacağıda muhakkaktır; mafeh bu diğer ilim dallarında da başka türlü değildir. Tartışılmaması gereken bir hususda, ilmi hukuk anlayışında burada sözkonusu edilen anlamı kazandığıdır.

Gerçekten de hukuk ilmi diğer ilim dallarının bu tarzda tanımadığı bir hadise ile uğraşmaktadır; bununla bir hukuk kuralının zaman içindeki bir an-

lam değişmesini kastediyorum. Şimdi genelde «isabetli» olarak telakki edilen bir yorum, başka bir zamanda herhalde sadece bunun (baştan beri) isabetsiz olduğunun anlaşıldığı için değilde, aksine —ve sık sık bu durum sözkonusudur— bu kuralın düzenlediği hayat şartlarındaki değişiklikler veya kuralın muhtevası artık başka bir yorumu gerektiğinin anlaşıldığı içindir. Böylece bu hukuki kural metni, şimdiye kadarkinden farklı yorumlandığından dolayı, herhangi bir değişiklik olmaksızın, bir anlam değişmesine maruz kalıyordur. Bu hukuk, anlamı, söylenmiş veya yazılmış kelimeleri «içerdiğinden» ve böylece olayların akışında kaybolmuş zamansız bir şey olarak telakki eden kimse için anlaşılmaz olarak gözükabilir. Kuşkusuz zaman ne kadar değişirse değişsin, iki kere iki dört eder veya Johann Wolfgang Goethe 28.8.1749'da Frankfurt Main'da doğmuştur ifadesinin anlamı, her zaman aynı kalacaktır. Ancak mer'iyetdeki bir hukuk düzeninin bir parçası olan bir hukuki kuralın anlamı, zorunlu olarak aynı kalmaz. Onların uygun olarak telakki edilebilecek anlamı, bugünkü hukuk düzeninin muhtevası içindeki halihazırdaki anlamıdır. Mer'i olan bir kuralı ifade eden cümleler ile, bir gerçeği ifade eden cümleler arasındaki paralellik işte burada sona erer.

Bunun sebebi şuradaadır: Hukuk hem bir normatif kural olarak hem de gerçekte geçerli bir düzenleyici kaide olarak tarihi bir boyuta sahiptir (9). Bu, içinde belirli bir hukuk kuralı vaz'edilmiş zamanın hukuk bilincini ve hayat şartlarını yansıtmakla kalmayıp, onların devamlı gelişmesini de sağlar. Herhangi bir yerde değişen hayat şartları yeni bir takım kaideleri lüzumlu kılıyorsa, bunu kanun koyucu kısmen yerine getirir. Çünkü kanun koyucunun vaz'ettiği kuralların ortaya çıkacak yeni durumlara intibaklarını sadece icra edebileceği zamansal gecikmeyi nazarı itibare almaksızın bile, böyle yasaların sık sık değişmesi, istikrarlı bir hukuk düzeninin gerekli kıldığı hukuki emniyet bakımından oldukça zararlı olurdu. Daha çok yargısal içtihatlar tedrici, adım adım bir intibakı gerçekleştirebilecek güçtedirler, çünkü yargısal içtihatlar münferit olaylara tatbik edilir ve de o olayı şimdiye kadar geçerli olan bir yorum çerçevesi içinde halletmeyi mümkün olduğu müddetçe araştırırlar, fakat bu araştırma, bu arada artık sık sık önemide yer değiştirmiş olan yargısal içtihadın tatbik edilecek tipik emsal olacak olaydaki adeta artık elde mevcutasına hazırlanmış olan anlam değişikliğinin açıkça gösterilmesine dek sürer. Bu hususta Yüksek Mahkemenin örnek olacak kararları eksik değildir (10).

(9) Sadece «geçmiş içinde değil, «aksine bizzati» «tarihsel zaman yapısına» sahiptir, aynı fikirde Gerhart Husserl, *Recht und Zeit*, 1955, s. 22, Heckel, *Einführung in die Rechtsphilosophie*, 2. Aufl. 1977, s. 208 ff.

(10) Bunlardan birkaçını benim «*Methoden Lehre*» adlı kitabımda vermiştim. Bk. s. 339 vd. ayrıca Fikentscher'e göre, «hukuku zamanın zirvesinde tutmak genellikle yargıcın ödevidir» aa0. Bd.IV, s. 144.

Bu hususta ileri sürülen en önemli gerekçe daima şu olmuştur: Başlangıçta değişken hayat şartları nazara alınarak vaz'edilmiş bir hükmün «anlam ve amacı» yasadaki belirli bir ifadenin ve belirli bir kuralın tatbik sahası ve de buna göre uygun anlamı daha sonra kısmen değişik anlaşılacaktır.

Söylenenleri en azından bir örnekte kısaca açıklamak gerekirse; Kanun koyucu 1908 senesinde motorlu taşıtlar için bir tehlike sorumluluğu hususunda bir takım kurallar vaz'ettiğinde, motorlu taşıt trafiğinden çıkacak tehlikede bilhassa taşıtların «motor gücünün» kuvvetlerini düşünmüştü. Buradan yargısal içtihat hemen şu neticeyi çıkarmıştı: Eğer bir taşıt hareket halinde bulunursa, ancak o zaman «giden bir taşıtın sevk ve idaresinden» bir zararın çıkacağı sözkonusu olur. Kanun koyucunun da gözönünde tuttuğu gibi, hareketsiz duran bir taşıttan böyle bir tehlike çıktığı söylenemezdi. Ancak Federal Mahkeme 1959 yılında hükme bağladığı bir olayda (11), bir kamyon, motor arızası yüzünden oto yolda kalmış ve başka bir taşıtta ona çarpmış idi. Bu durumda Federal Mahkeme, yukarıda sözkonusu olan durumdaki gibi, hareketsiz duran bir taşıttanda, sorumlu tutabilmek için, yeterli bir tehlikenin çıkabileceğini kabul ediyor. Federal Mahkeme bunu «motorlu taşıt trafiğinin ve tehlikelerinin muazzam surette artması» ile gerekçelendirerek, bundan böyle karayolları trafik yasasının § 7. paragrafındaki «giden taşıtın sevk ve idaresinden» ifadesini şimdi daha evvelki içtihatlarından farklı ve geniş anlamda yorumlanacağını içtihat etmiştir. Federal Mahkemeye göre, şimdiye kadarki yorum, artık sözkonusu yasanın § 7. paragrafındaki «anlam ve amacına» uygun düşmeyecektir. Federal Mahkemenin bunu «trafiğe katılanları bugünkü motorlu taşıt trafiğinin büyüyen tehlikelerinden korumak gerektiğini», «yasanın amacı» olarak değerlendirdiğinde, bununla zamanın kanun koyucusunun aynen «şimdiki motorlu taşıt trafiğinin tehlikelerini», bütün kapsamıyla henüz o zaman göremediği hususundaki tasavvur edilebilen amacını aştığı açıkça görülür. Bununla en fazla şu ifade edilebilir; eğer sözkonusu tehlikeler tıpkı bugünkü gibi o zaman mevcut olsalardı, zamanın kanun koyucusunun bununla bütün tehlikeleri kapsıyan düzenlemeyi kastedeceği idi. Bu örnekte gösteriyorki, bizim bugün «bir yasanın mantıki amacı» olarak gördüğümüz şeyle, zamanın kanun koyucusunun, o zamanki amaç düşüncesinin, bu hernekadar aynı çizgide kalarak bir dereceye kadar bugünkü zamana kadar düşünülüp uzatılsa da, kesinlikle aynı şeyler olmasına gerek yoktur.

Burada, tarihi kanunun koyucunun ispat edebilecek iradesine yönelmiş saf «subjektif» nazariye taraftarları ile «objektif» yorum taraftarları arasındaki meşhur tartışmaya ayrıca değinilmeyecektir. Ancak bir nokta zikre değer. Bi-

(11) BGHZ 29, 263.

İndiği gibi Gedamar (12), tarihsel metnin anlaşılması için «tarihsel etkinin» anlamını büyük bir ehemmiyetle vurguluyor, çünkü o tarihsel metinler yorumcunun sorularını daima birlikte yönlendirirler. Bir yasal kuralın «tarihsel etkisi» olarak, onların bugünkü (uygun) anlamının birlikte çıktığı yargısal içtihatlardaki bir düzine tatbikleri görülebilir (13). Bir hukukçu, bilhassa normları tatbik edecek olan yargıç, prensip olarak kendisi tarafından kabul edilen bu «tarihsel etkinin» devamlılığından çok ender dışarı çıkar. O, olsa yeni vurgulamaları orta koyar. Fakat bazen, hem de bilinçli olarak sözkonusu devamlılık ilkesinden dışarı çıkar, yani şu halde eğer elde edilecek hukuki sonuç, halihazırdaki şartları nazarı itibare alan gerekli bir yorumla bağdaşmıyorsa, o zaman hukukçu kuralın «tarihsel etkisine» tekrar yeniden gider tabiri caizse yeni bir başlangıcı vaz'eder. Bu sebepten bir hukuk normunun bugünkü uygun anlamı, böyle görülürse, bir zihni gelişmenin halihazırdaki en son üreimidir. Bu gelişme hem sürekli olarak hem de yeni bir cümleyi de kapsayan belirli hususlarda kesintili olarak da devam eder. Hukuk ilmi bu gelişmeyi sadece sonradan kısmen gösterir, fakat kısmende bu gelişmeye yol gösterecek şekilde şimdiye kadarki içtihatları kritize ederek ve hayat şartlarına daha iyi uyabilecek yeni çözüm imkânlarını bulmaya çalışır. Artık bu fikir sürecinin çerçevesinde bir adım daha atmanın zamanı gelmiştir. Federal Mahkemenin yukarıda anılan kararında, mahkeme, kararları trafik yasasının § 7. paragrafındaki «giden bir taşıtın sevk ve idaresinde» cümlesini şimdiye kadarkinden daha farklı bir şekilde yorumladığında, bunun sözkonusu yasanın sorumluluk hükümlerinin «anlam ve amacına» göre «hakkaniyete uygun» olduğunu söylemektedir. Buna göre, hareket halindeki bir taşıtın, duran bir taşıta çarpması sonucu meydana gelen bir trafik kazasında, yalnızca hareket halindeki taşıtın sevk ve idaresine değil, aksine duran taşıtında sevk ve idaresine isnat etmek gerekir ve bundan ötürü de zarar tazmin mükellefiyetini tehlike sorumluluğu nokta-i nazarından hareketle her iki taşıt sahibi için kabul edilmesi gerekecektir. Burada «hakkaniyete uygundur» sözü ile açıkça şu ifade edilmektedir: Olayın şartlarına uygun surette bulunan çözümün, bu anlamda «haklı» olduğudur. Bu münasebetle şunu da ehemmiyetle kaydedelim ki, Federal Mahkeme düşüncelerinin sonunda şu hususu yerinde bulduğunu kaydediyor: Bir yargıç (değişik bir yorum vasıtasıyla olsa), eğer «hakkaniyete uygun bir çözümün bulunması gerekiyorsa» hukukun gelişmesine

(12) Gedamar, a.g.e., s. 284 vd. 342 vd.

(13) Onların «önceymiş» daha eski bir normun tarihsel etkisi içine kadar uzanabilir. Karş. (Husserl, a.g.e., s. 23 vd.) Ortak hukukun tarihi geçmişinin teamülünde Alman Medeni Kanunu böyle duruyordur.

yardımcı olmakla yükümlüdür». Burada Federal Mahkeme tarafından bir çok defa sözkonusu edilen bir kuralın «anlam ve amacı» tatkriben kelime manasından çıkarılabilen ve kanun koyucunun düşüncesinde yatan hususu aşarak uygun, adaletli bir sıfatı kazanmış hukuki düzenlemeye dikkati çekmektedir. Federal Mahkemenin hükmü şuna bağlanılır: «Yasanın anlamında» sevk ve idare tehlikesiyle ilgili bulunan herşey, sorunu, yalnızca (motor kuvveti vasıtasıyla) sebep olması ile ilgili değil, bilâkis isnat etmeyle alâkalıdır. Çünkü «isnat etmek» sorumluluğun birisine yüklenmesiyle ilgili olup ve her defasında da haklı bir mazeretin (suçsuzluğun) ispatını gerektirir.

Belirli bir hukuki kural veya onu değiştiren belirli bir yorum bu anlamda «adil», «haklı» olup olmadığı sorusuyla hukuk ilmi için anlam sorunu adeta yeni bir boyut kazanıyor. Çünkü kim böyle bir soru sorarsa, o yasal metinlerdeki verileri ve sadece onlardan çıkarılabilecek sonuçları aşan bir soru sormuş olacaktır. Aynen bu sebepten dolayı bir pozitivist bu soruyu ilmi hukuk tartışmalarından uzak tutmaya gayret sarfetmektedir. Fakat bu sorun gerçekte çoğunlukla yargısal içtihatların değişmesi perdesi arkasında ve hem de «yeni bir hukuki buluş» olarak adlandırılan şeyin perde arkasında durmaktadır (14).

Bu hususta klasik örneği, Jhering'in «culpa in contrahendo»dan sorumlu tutulmaya dair «buluşu» ve bu hukuki kavramının oluşması hakkında bizzat malumat vermesi teşkil eder (15). O zamana kadar benimsenen bir hukuki düzenlemenin artık kifayetsizliğinin hissedilmesi, başlangıçta onun adaletli olduğu nokta-i nazarında bulunuyordu. Bunun üzerine bu kifayetsizliğin sebebi- nin ne olduğu sorusu ortaya çıkar. Böyle bir sebep ya daha önce gözden kaçmış veya kendi manası içinde müşahade edilememiş bir husus olarak ortaya çıkar; ancak bu da daha sonra tanınmış diğer prensipler vasıtasıyla yeni çözümler ortaya çıkartır. Bu çözümün doyuruculuk gücü, bunun şimdiye kadar- kilerle mukayesesinde, «adil» bir hukuki düzenleme fikrine bir yaklaşım olarak hissedilmesine dayanır.

Bir hukukçu bir hukuki kuralın anlamını sorarsa, o gerçete sadece o kuralın amacını değil, aksine hem de onun neyi haklı kıldığını sorar. Bu husus en azından, münferit kişilere dejavantajlar, kısıtlamalar ve mükellefiyetler yükleyen bütün hukuki kurallar için geçerlidir. Sadece ceza kuralları değil, diğer bütün hukuki müeyyideler de haklılığı talep ederler. Neden bir motorlu taşıtın sahibi, hiç bir kusuru olmaksızın, diğer kimselerin kendi taşıtlarının «sevk ve idaresinde uğradıkları zararlardan sorumlu tutulsun»? Bugün artık benimsenmiş olan «tehlike sorumluluğu» görüşüne göre, özellikle tehlikeli bir

(14) Bak. Dölle'nin 42. Alman hukukçular günündeki konuşmasında.

(15) In Jherings Jahrbuch. 4, s. 1.

şeyin veya da motorlu bir taşıtın sevk ve idaresinde, izafi bir zarar rizikosu mevcut olup, o şeyi veya o taşıtı bizzat kendi yararına işleten ve bir tehlike kaynağı yaratıp bunuda devam ettiren ve de diğer kimseleri daha fazla bir rizikoya maruz bırakan kimseye bu izafi zarar rizikosunu yüklemek haklı ve yerinde olur. Sorumluluğu haklı çıkaran sebep bu mudur diyebilmek için, burada birkaç netice çıkartılması gerekir; örneğin, kim «taşıt zilyeti» (**) olarak farzedilebilir sorusunda olduğu gibi. Burada geçici olarak taşıtı elinde, hakimiyetinde bulunduran kimse, yani vaziyete göreki taşıtın sürücüsü değil de, aksine taşıtı kendi yararına ve kendi hesabına trafiğe çıkartan kimse anlaşılır.

«Haklı çıkarma» normatif ifadenin bir anahtar kelimesidir; ancak bu kelime ne fizik—teknik kinuşma diline ne de deneysel olarak tekrar gözden geçirelebilen gerçek olaylara yönelmiş olan sosyolojiye uygun olarak tercüme edilebilir. Bir kimse bir şeyin —bir fiilin, bir dar kararın, bir yargı kararının veya bir hukuki kuralın— haklı olup olmadığını sorduğunda, o şeyin öyle olması istenilip istenilmediğini veya gerekip gerekmediğini sormuş olur. Böylece o soru sınırının, normatif anlam sınırının küresi içinde hareket ediyordur. Gerçi böyle sorulara cevap arayan bir hukukçu, önce burada ve halihazırda geçerli olan «pozitif hukuka dayanacaktır, ancak o, bunu baştan itibaren münferit hukuk normlarının sadece bir toplamı olarak değil, aksine bir yasal düzenleme olarak nazara alır; bununda parçaları, münferit hukuki cümleleri hep birlikte bir anlam ilişkisi içinde bulunurlar. Bu anlam ilişkisi de yasal düzenlemenin amacının, ayrıca belirli bir hukuki düşüncenin veya böyle bir kuralı haklı gösteren temel prensiplerin esasını teşkil eder. Böyle prensiplere örnek olarak şunlar gösterilebilir, sözleşmelerin bağlayıcı etkisi, «itimat prensibi» (çeşitli şekil ve suretlerde farklı etkilerle) fedakârlık prensibi; yani kamunun veya bir başkasının yüksek çıkarları yararına bir kimseden «özel bir fedakârlığın» talep edilmesi hususundaki tazmin edilmeye layık düşünce, tehlike sorumluluğu prensibi, tutarlı hareket prensibi, ve bunlara benzer daha bir çokları. Bu erada hukukçu böyle prensipleri az veya çok kapsamlı olarak eldeki mevcut yasal düzenlemeler de gerçekleşmiş olarak bulduğunda, yine bu prensiplerin yardımlarıyla bu elde mevcut olan kuralları daha da geliştirmeyi araştırır, hatta bazan onları düzeltir de. Bir hukuki kuralın «anlamı» nihayet hem de onun haklılığı ve böylece onun uygunluğu sorusu, «adil» bir düzenlemenin anlamı içinde olduğundan, ancak bu soruya da hiç bir zaman kesin ve bütün zaman

(**) Çevirenin notu: «Fahrzenghalter» kelime karşılığı «taşıt sahibi» dir; ancak bu çeviride «taşıt sahibi» olarak kim farzedilebilir, diye çevirmekle meseleyi baştan anlamsızlaştıracağından, «Fahrzeughalter» «taşıt zilyedi» olarak çevrilmiş olup, zaten devam eden açıklamada da bu daha iyi anlaşılacaktır.

lar için geçerli bir cevap verilemeyeceği içinde, biz burada şununla yetinmek zorunda kalacağız. Verdiğimiz bütün cevaplar ve bunlar bugünde geçerli olsalar dahi, yine bunlara şüphayle bakılabilir. Bir hukuki sorunu hükme bağlaması gereken yargıcın, bu anlayışı vereceği kararda gözden uzak tutmaması gerekir; ancak bu sözkonusu karar bugünkü muhtemel anlayışa uygunsay, adalete de uygun sayılır.

Haklılık sorusu içerisinde her hukuki konuşmanın geçtiği, hakkın anlam sınırını tasvir eder. Bir konuşmanın imkân dahilinde olabilmesi içinde konuşmaya katılanların aynı şeyi konuşmaları ve yine onların nelerden, hangi konulardan bahsedildiğini bilmeleri gerekir. Onun için ortak anlam sınırı konuşmaya katılanlar için bir önşarttır (16). Sadece hukuki anlamın sınırı içinde yani doğruluk ve adalet fikrine istinat edilerek, hukuki sorunlar böyle ve yalnızca bir kuvvet ilişkisi olarak, teknik-sosyal veya sosyo-psikolojik sorun olarak değil ortaya konulabilir. Hukukun anlam sınırı, hukuk ilminin, ilim sahasını meydana getirir. Gerçi bu asli olarak, içinde bir kuralın anlamının ve böylece onun uygunluğunu veya doğruluğunu araştıran belirli, positif bir «hukuka» yönelse, zaruri olarak daima positif hukuku aşarak sorup araştırır. Kim ki bu soruyu bundan ayrı olarak mütalaa edeceğine, parantez içine alabileceğine inanıyorsa, ya sözkonusu sorunu açıklanmamış (gizli) olarak bırakacak veya tekrar onu gizleyecek veyahut da o kimsenin yaptığı artık bir hukuk ilmi olmayacaktır (17). Hukuk karşılaştırması dahi önce hukukun müsterek anlam sınırıyla mümkün olur. Çünkü çeşitli hukuk düzenleri hususunda sorulabilecek hukuki sorular olması idi, böylece onların cevapları da anlamlı olarak birbirini arasında mukayese edilemezdi.

Böylece sonuna geldiğimiz mulahazalarda gösteriyorki «anlam» zor anlaşılabilen bir şeydir. Çünkü bir şeyin anlamı, daima kendisini aşır, başka bir şeye işaret eder. Bir beyanın anlamı, kendi ilgi çerçevesine, kendi muhtevasına, bir yasal kurala, bir hukuki düzenleminin anlam ve amacına bağlıdır. Kim anlam sorusundan birisine müsaade ederse, birinden başka birine tekrar tekrar gidip

(16) Anlam sınırı kavramı için bkz.: Gedamar, a.g.e., s. 352 (soru sınırı, o çerçevede içinde parçanın anlam doğrultusunun tesbitidir.); Panneberg, a.g.e. s. 216 vd. Burada da anlaşıldığı gibi «anlam sınırı» anlam ilişkisinden anlam odak noktasına doğru-yol gösteren bir fikir, anlam bahşeden bir prensip olarak—işaretlenebilen bütün muhtemel soru ve cevapları kapsar. Bir resmin sınırı, oynatılabilen bir sınırı imâ eder.

(17) Ryfell'in de isabetle belirttiği gibi, (Daha doğrusu) «doğru soruların kanıtlanabilir bir tartışmanın imkânı ile herhalde geçerli olan hukuki mevzuatın yardımıyla» kendi geleneksel tabii anlamı içinde durur. Bak. Rechtssoziologie, 1974, s.66.

gelir. Çünkü o isteğine göre herhangi bir noktada durup kalmaz. Anlamı olarak sadece belirli bir anlam sınırının gerçevesi içinde soru sorulabilir; bu anlam çerçevesi de daima soru soran kimse tarafından farzedilip ve sorunun yönü ve buna verilebilecek muhtemel cevaplarda yine onun tarafından belirlenir. Hukuk ilmi, hukukun anlam sınırı içinde sorar araştırır. Hukuk ilmi bir kuralın veya daha kapsamlı bir hukuki düzenlemenin anlamını belirli bir hukuki mevzuatın muhtevasını ve fakat bir hukuki kuralın uygunluğu ve yararlılığı hususunda anlamını ve nihayet «adil» bir kararı gerçekleştirmek için araştırır, sorar. Kendi faaliyeti üzerine hesap veren bir ilim olarak, o sadece hukuk normlarını yorumlar, bu arada da o yine hukukun anlam sınırını bizzat birlikte yansıtır.